

Съдържание

Уводни бележки	9
I. Тематични групи	
Традиционно земеделие	13
А. Названия за растителни култури и растения	13
Б. Названия за болести, плевели и вредители	47
В. Названия за почви, площи и места	54
Г. Названия за лица	62
Д. Названия за инструменти, уреди, пособия и помощни средства	64
Е. Названия за действия и процеси	75
Ж. Названия, свързани с реколта и съхраняването ѝ	90
Окопни култури	90
Житни култури	94
I. Жътва	94
II. Вършитба	95
Добиване на тревен фураж и на фураж от растителни култури	97
Добиване на листников фураж	99
Традиционно животновъдство	103
А. Общи сведения	103
Б. Названия, свързани с възраст и пол	107
В. Названия, свързани с особености във външния вид и деня на рождениято	114
Г. Названия, свързани с идентификация	123
Д. Названия, свързани с отглеждане	129
Е. Названия за действия и процеси	137
Ж. Изрази за направляване	147
З. Названия за лица	150
И. Названия за инструменти, пособия и помощни средства	152
Й. Названия за помещения и места	158
К. Названия за болести	161
Основни изводи	165
II. Лексико-сематични групи	
I. Лексико-семантична група за 'земеделска площ'	173
II. Лексико-семантична група за 'житни култури'	181
III. Лексико-семантична група за 'бобово растение <i>phaseolus vulgaris</i> '	185

IV. Лексико-семантична група за 'увивно стъбло на окопна култура'.....	189
V. Лексико-семантична група за ' <i>Malus domestica Borkh</i> (ябълка)'.....	191
VI. Лексико-семантична група за 'купчина от неовършани стръкове на житно растение'.	198
VII. Лексико-семантична група за 'купчина от изсъхнала фуражна култура'	201
VIII. Лексико-семантична група за 'укрепваща пръчица'	206
IX. Лексико-семантична група за 'обработвам земеделска земя'	208
X. Лексико-семантична група за 'земеделски работник'.....	212
XI. Лексико-семантична група за 'лице, което се занимава с животновъдство'.....	214
XII. Лексико-семантична група за 'домашен добитък'	218
XIII. Лексико-семантична група за 'съекупява (се)'.....	240
XIV. Лексико-семантична група за 'ражда (се)'	241
XV. Лексико-семантична група за 'изрази за направяване'	243
XVI. Лексико-семантична група за 'места за домашен добитък'	245
XVII. Лексико-семантична група за 'средство за идентификация на домашен добитък'	251
XVIII. Лексико-семантична група за 'помощно средство от дърво'	257
Основни изводи	262
Заключение.....	262
III. Словообразуване	
A. Образуване на съществителни имена	265
Мутационни структури	
I. <i>Nomina agentis</i>	265
II. <i>Nomina actoris</i>	275
III. <i>Nomina attributiva</i>	279
IV. <i>Nomina instrumenti</i>	288
V. <i>Nomina loci</i>	296
VI. <i>Nomina resultativa</i>	302
VII. Имена за носители на субстанциално отношение	303
Транспозиционни структури	
I. <i>Nomina actionis</i>	308
Модификационни структури	
I. <i>Nomina collectiva et nomina singulativa</i>	

(събирателни и единични имена)	311
II. <i>Deminutiva et meliorativa</i>	
(умалителни и хипокористични имена)	312
III. <i>Nomina mota</i> (двоични [чифтни] имена)	318
Основни изводи	319
Б. Образуване на прилагателни имена	328
Десубстантивни прилагателни имена	
Мутационни структури	329
Транспозиционни структури	332
Основни изводи	276
В. Образуване на глаголи	336
Мутационни структури	336
Модификационни структури	341
Транспозиционни структури	351
Репродуктивни структури	353
Основни изводи	354
Г. Образуване на наречия	355
Заключение.....	357
Приложения	
1. Използвани съкращения на селищни названия	359
2. Други съкращения и използвани знаци.....	360
3. Списък на информаторите	361
4. Използвана литература	364

Уводни бележки

Традиционната земеделска и животновъдна лексика от говорите по средното течение на Струма в друг труд (вж. Стоилов, 2000) бе изследвана като количествено разпределение на регистрираните номинативни единици, като разпределение по лексикални системи и лексико-граматични класове; на тази лексика бе направен ономасиологичен и семасиологичен анализ, тя бе изследвана и откъм произход - домашен или чужд. Макар основният акцент там да пада върху изброените по-горе особености на лексиката, съществено внимание бе отделено също и на спецификата на говорите и говорните типове, от които тя е експериментирана (вж. пак там, с. 15-39). Това е и главната причина в изследването, което сега представяме тук, да липсват данни за тези говори. Речниковата част на споменатия по-горе труд обаче дава възможност експлицираните там номинативни единици (около 1000 от 11 пункта) да послужат като основа за друг тип анализ и да бъдат изследвани и на други равнища. Те например са добра база за анализ на сложните взаимоотношения, в които влизат лексикалните единици помежду си на основата на номинативната си функция, от една страна, и на съдържанието на семантичния си обем, от друга. Мястото на всички тези номинативни единици сред останалата лексика, характеризираща словните системи на изследваните говори, може да се установи като те се групират в зависимост от сферата им на употреба - представа за това дава подредбата на назованията в *тематични групи*. Подреждането на лексикалните единици в лексико-семантични групи пък разкрива богатството на семантичния обем и йерархията от значения, които го изграждат, от една страна, и семантичните връзки на тези единици помежду им на основата на степента на близост на значенията, носени от този семантичен обем, от друга. Материалът е ценен източник и за наблюдения върху словообразувателните възможности на говорите по средното течение на Струма. Анализът на експлицираните прозрачни мотивирани облици от двете изследвани семантични системи дава възможност да се очертаят както словообразувателните категории и типове, които те формират, така и да се направят изводи за словообразувателните начини и средства, посредством които образувани тези формации.

Разбира се, за да бъде този анализ точен и той да отразява възможно най-пълно състоянието на изследваните словни системи, в представеното тук изследване съществено е разширена географията на изследваните селища, като лексикалната база е допълнена с материал от нови 22 пункта - така общият брой на изследваните лексикални единици надхвърля 2400.

Основна цел на изследването е с лингвистични средства да се解釋ира лексика, присъща на словните системи на традиционното земеделие и на традиционното животновъдство от говорите по средното течение на Струма, като се анализират семантичните и словообразувателните им особености. Във връзка с поставената цел са произтичащите от нея основни задачи, които детерминират структурния облик на изследването:

1. Да се представи разпределението на установените номинативни единици по тематични групи, като се уточни семантичният периметър на всяка от тези групи.

1.1. Да се установи количественото съотношение между тези единици в така структурираните тематични групи, за да бъдат изследвани те както от гледна точка на състава им, така и от гледна точка на техни специфични граматически и лексикални особености.

2. Да се изследват семантичните особености на еднословните номинативни единици и на номинативните словосъчетания, въз основа на които те формират лексико-семантична група.

2.1. Да се изследват представителни лексико-семантични групи, в които най-точно, ярко и всеобхватно разкриват особеностите на своя семантичен обем номинативните единици, които ги изграждат.

3. Да се проучат особеностите в словообразуването на прозрачните мотивирани формации от словните системи на традиционното земеделие и на традиционното животновъдство.

3.1. Да се установят основните ономасиологични структурни типове.

3.2. Да се установят и изследват особеностите на словообразувателните категории, които представлят тези основни ономасиологични структурни типове.

3.3. Да се установят и представят словообразувателните типове във всяка релефно обособена словообразувателна категория, като се анализира степента на продуктивност на тези типове.

3.4. Да се установят основните словообразувателни начини и средства, чрез които се образуват формации в двете изследвани словни системи.

Подходът при анализа на езиковите факти е синхронен.

I. Тематични групи

Подреждането на проучената лексика в тематични групи дава възможност те в съвкупност да бъдат разглеждани като тематичен справочник за традиционна земеделска и животновъдна лексика, в който очертаните чрез тях семантични гнезда класифицират лексикалните единици и представят всяка от тях не като отделна дума, гледана сама за себе си, а в обръжението на лексиката от целия тематичен кръг, към който се числи. Очертават се синонимните редове, изпъкват и разликите между книжовното, общонародното и регионалното.

В изследваните тематични обединения от лексика принадлежащите им лексикалните номинативни единици са експлицирани както с основните им форми, така и с фонетичните и словообразувателните им разновидности. Всички те са представени в техния изговорен вид и с пунктовете, в които са регистрирани.

Материалът е събиран по програма, изработена от автора за целите на изследвания, подобни на представеното (вж. Стоилов 1995). Поради пространния ѝ обем (94 с.) тя не е представена тук; съставена е на основата на съществуващи вече подобни програми (вж. Дуриданов 1956, Заимов и Боев 1954, Стойков 1969, Стойков и Младенов 1971).

ТРАДИЦИОННО ЗЕМЕДЕЛИЕ

A. Названия за растителни култури и растения

I. Названия, свързани с морфологията

1. Общи сведения

1.1. Част, която е в пръстта

жѝла ж. (Баск., Гор., ДР., Кукур., Микр.)

корен м. (Рак., Сен., СтКр.; *кòран* Зар.[Ил.], Ян.; Бар., Вр., ГР., Микр., Разд., Рак., Сен., Сед., СтКр., Ст., Суш., Цап., Ян.)

1.1.1. Коренова власинка

брадàвица ж. (Ст.)

1.2. Листна маса

шúма pl.t. (Ст.)

1.2.1. Листна маса на овоцно растение

шúма pl.t. (Ст.)

1.2.1.1. Едно от листната маса

лис м. (ЮЗГ)

шúмка ж. (Бар., Ст.)

1.2.2. Листна маса на окопни култури

лис'е pl.t. (Ст., Суш.; *лис'*е Бар.)

1.2.2.1. Едно от листната маса

лис м. (ЮЗГ)

1.3. Цвят

цафтòк м. (Бар., Ст., Суш., Х.)

II. Названия, свързани с житни култури

1. Част на житно растение от корена до класа

клас м.(Вр., ГР., Разд., Рак., Сед., СтКр., Ст., Суш., Цап., Ян.)

стрък м.(Бар.; *страк* Ст.)

страк ж. (Сен., Х.)

стран ж.; *sing.t.* (Рак.; *стрън* Гор.)

2. Част на житно растение, в която са зърната

клас м. (Баск., Бар., Вр., Гор., ГР., Зар.[Ил.], Микр., Разд., Рак., Сед., Сен., СтКр., Ст., Суш., Цап., Ян., Х.)

осѝл м.; *sing.t.* (ДР., Суш.)

2.1. Два житни класа на един стрък
нàтица ж. (Микр.)

3. Бодлив израстък от житен клас

бодлѝчка ж. (Ст.)

осùл м.; *sing.t.* (Баск., Врак., Гор., ГР., Кукур., Разд., Сед., Сен., Ст., Суш., Цап.)

осùл м. (Бар., Рак., СтКр.)

осùл'ка ж. (Х.)

острàк м. (Гор.)

4. Посевен материал

сèме ср. (Бар., Вр., Гор., ГР., ДР., Зар.[Ил.], ПрБ., Разд., Рак., Сед., Сен., СтКр., Ст., Суш., Цап., Х., Ян.)

III. Названия, свързани с **окопни** култури

1. Ствол

кòран м. (Вр., Гор., ГР., ДР., Микр., Михн., Разд., Рак., Сед., Сен., СтКр., Суш., Цап., Ян.; *кòрен* Баск.)

стеблò ср. (Бар., ДР., Микр., Ст.; *стъблò* ДР.)

страк ж. (Ст., Х.)

2. Увивно стъбло

калавàр м. (Сен., СтКр.)

кòлоч м. (Михн.)

конèц м. (Сед.)

ластàр м. (ГР., Микр., Суш.)

лùнка ж. (Х.)

стъблò ср. (ДР.)

IV. Названия, свързани с **овощия**

3.1. Костилка

глòцка ж. (ДР.)

костѝлка ж. (Ст.)

крошlумка ж. (Суш.; *крошlупка* Гор.)

3.2. Дръжка

ráчка ж. (Бар., Ст., Суш.)

3.3. Сок под кора напролет

мъзgà ж.; *sing.t.* (Бар., Ст., Суш., Х.)

3.4. Който е стеснен по дължина (за плод)
преслапàт прил., *m.r.* (Ст.)

Скорбелоносни растения

I. *Familia POACEAE* ЖИТНИ'

Житна култура

жàто ср., *sing.t.* (Бар., Баск., Вр., Гор., Разд., Рак., СтКр., Сед., Сен., Суш., Цап., Ян.; Ст. *ср.*)

1. *Triticum L.* 'пшеница'

1.1. Растителна култура

пченѝца ж. *sing.t.* (Бар., Вр., Гор., ГР., Микр., ПрБ., Разд., Рак., Сед., Сен., СтКр., Ст., Суш., Х., Цап.; *пченѝцъ* Зар. [Ил.]; *пчинѝцъ* Ян.; *ченѝца* Баск., ДР., Михн.)

1.1.1. Сортове

1.1.1.1. Пшеница с бял цвет на зърното

бèла пченѝца ном.сл. (Вр., Сед., Сен.)

1.1.1.2. Пшеница с червен цвет на зърното
цървèна пченѝца ном.сл. (Сен.; *цръвèна пченѝца* Вр., Сед.)

1.1.1.3. Пшеница с къс клас и дребни зърна
брениѝца ж.; *sing.t.* (Вр., Гор., ГР., Цап.)

1.1.1.4. Пшеница, която се сее напролет
лèтица ж.; *sing.t.* (Цап.)

пролèтка ж.; *sing.t.* (Сед., Цап.)

пролèтна пченѝца ном.сл. (Цап.)

1.1.1.5. Пшеница, която се сее есен
есèнка ж. *sing.t.* (Цап.)

есèнна пченѝца ном.сл. (Цап.)

1.1.1.6. Пшеница без осил
гòла пченѝца ном. сл. (Суш.)

1.1.1.7. Пшеница с осил
осилàва пченѝца ном.сл. (Суш.)

1.1.1.8. Пшеница с разбъркани (размесени) класове
котрýl м. *sing.t.* (СтКр.)